

مقایسهٔ کلیله و دمنه بهرامشاهی با انوار سہیلی کاشفی

۱۳۹۸ هـ ش

نویسنده: خادم احمد حقیقی

مقایسهٔ کلیله و دمنه بهرامشاهی
با انوار سہیلی کاشفی

نویسنده: خادم احمد حقیقی

۱۳۹۸ هـ ش

Comparison of Kalila Wa Demna-e Bahramshahi With Anwar-e Sohayli Kashefi

Author: Khadem Ahmad Haqiqi

ISBN 978-9936-645-52-3

9 789936 645523

2019

جمهوری اسلامی افغانستان
اکادمی علوم
معاونیت علوم بشری
مرکز زبانها و ادبیات
انستیتوت زبان ادب دری

مقایسهٔ کلیله و دمنهٔ بهرامشاهی با انوار سهیلی کاشفی

۱۳۹۸ هـ.ش

نویسنده: معاون سرمحقق خادم احمد حقیقی

مشخصات کتاب

نام کتاب: مقایسهٔ کلیله و دمنهٔ بهرامشاهی با انوار سهیلی کاشفی

نویسنده: معاون سرمحقق خادم احمد حقیقی

ایدیت و اهتمام: معاون سرمحقق محمد فاضل شریفی

استاد رهنما: سرمحقق شریف الله شریف

نوبت چاپ: نخست

سال چاپ: ۱۳۹۸ هـ.ش

ناشر: ریاست نشرات و ارتباطات عامهٔ اکادمی علوم افغانستان

تیراژ: ۵۰۰ جلد

ISBN: 978-9936-645-52-3

حق طبع برای اکادمی علوم محفوظ است

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
فهرست مطالب	الف.....
نظر استاد ره‌نما	أ.....
تقریظ	ه.....
تقریظ	ز.....
تقریظ	ز.....
مقدمه	ض.....

فصل اول

نگاهی به پیشینهٔ موضوع	۱.....
------------------------	--------

فصل دوم

اوضاع سیاسی، اقتصادی و فرهنگی	۱۱.....
دوران نگارش کلیله و دمنه و انوارس‌هیلی	۱۱.....
نخست: دوران نگارش کلیله و دمنه	۱۲.....
الف- بررسی وضعیت سیاسی	۱۳.....
۱- سلسله و پیشینهٔ غزنویان:	۱۴.....
۲- تشکیلات سیاسی، نظامی و ملکی:	۲۰.....
۳- قدرت‌ها و امرای محلی معاصر غزنویان:	۲۱.....
۴- روابط با خلافت بغداد:	۲۵.....
۵- روابط سیاسی و دیپلوماتیک با دیگر دربارها:	۳۱.....
ب- اوضاع اقتصادی	۳۳.....
۱- کشاورزی و مال‌داری:	۳۴.....
۲- صنعت و استخراج معادن:	۳۷.....
۳- تجارت در این دوره:	۳۸.....
۴- مسکوکات دورهٔ غزنوی:	۴۱.....
۵- اعمار شهرها و سایر امور عمرانی:	۴۲.....

- ج) اوضاع فرهنگی ۴۶
- ۱- دین، مذهب و مکاتب فکری و تصوف: ۴۸
- ۲- تصوف و عرفان: ۶۰
- ۳- وضعیت علوم: ۶۱
- ۴- کتابخانه‌ها: ۷۶
- ۵- مراکز تعلیمی و مدارس: ۷۸
- ۶- ادبیات و شعر: ۸۰
- ۷) خوشنویسی، نقاشی و سایر هنرهای زیبا: ۸۹
- ۸- موسیقی: ۹۱
- ۹- تجلیل از جشن‌های آریایی: ۹۲
- دوم- زمان نگارش انوارسپیلی ۹۶
- الف- بررسی وضعیت سیاسی: ۹۶
- ۱- روابط سیاسی و دیپلماتیک با سایر قدرت‌ها: ۱۰۴
- ب- وضعیت فرهنگی ۱۰۵
- ۱- دین، مذهب، مکاتب فکری و تصوفی: ۱۰۷
- ۲- علوم: ۱۱۲
- ۳- ادبیات در این دوره: ۱۲۳
- ۴- هنر خوشنویسی، نقاشی، میناتور، معماری و موسیقی: ۱۳۳
- ۵- مراکز آموزشی: ۱۳۶
- ۶- کتابخانه‌ها: ۱۴۲
- ج: وضعیت اقتصادی ۱۴۹
- ۱- زراعت، سیستم آبیاری و مالرداری: ۱۵۰
- ۲- صنعت و تجارت: ۱۵۲
- ۳- مسکوکات دوره تیموری: ۱۵۶
- ۴- ابنیه‌ها و کارهای عمرانی ۱۵۸

فصل سوم

- نثر پارسی دری، ادوار و انواع آن ۱۶۳
- نخست- مراحل آغازین نثرنویسی در زبان دری و ادوار آن ۱۶۳

الف- مراحل آغازین نثر نویسی در زبان دری	۱۶۵
۱- قدیمی ترین آثار منثور پارسی دری:	۱۶۸
ب: ادوار نثر دری	۱۸۲
ج- انواع نثر دری	۱۸۶
۱- از دید سبکشناسی:	۱۸۶
۲- از لحاظ محتوا و مضمون:	۱۹۵
۳- از نگاه شکل و قالب:	۱۹۶
د- نثر حکایتی	۲۰۷
۱- ویژه گی های حکایت:	۲۱۵
هـ- حکایت از زبان حیوانات (فییل)	۲۱۶
۱- فرق بین فییل و قصه:	۲۲۱
۲- انواع فییل:	۲۲۲
۳- اهداف روی آوردن به فییل نگاری:	۲۲۳
۴- چگونه گی کاربرد واژه فییل در ادبیات فارسی دری:	۲۲۴
۵- پیشینه فییل:	۲۲۶
۶- ویژه گی های فییل های موجود در ادب فارسی دری:	۲۳۹
۷- ارزش ادبی فییل:	۲۴۱

فصل چهارم

نگارنده های کلیله و دمنه و انوار سهیلی	۲۴۵
نخست- نصرالله منشی و نگارش کلیله و دمنه	۲۴۵
الف- زنده گینامه	۲۴۶
۱- مناصب و مشاغل درباری:	۲۴۷
۲- آثار، شعر و شاعری:	۲۴۸
ب- نگارش کلیله و دمنه	۲۵۲
دوم: سیر تاریخی نگارش کلیله و دمنه و ترجمه های آن	۲۷۰
الف- منابع اصلی کلیله و دمنه	۲۷۵
ب- چگونه گی نگارش و ترجمه کلیله و دمنه از هندی به زبان های دیگر	۲۷۷
۱- ترجمه به زبان پهلوی:	۲۷۸

۲۸۱	۲- به زبان سُرّیانی:
۲۸۳	۳- به زبان عربی:
۲۸۷	۴- ترجمه، نگارش و بازنویسی‌ها در زبان پارسی دری:
۳۲۶	۵- ترجمه کلّیه و دمنه به سایر زبان‌ها:
۳۳۹	ج- ترجمه و تأثیر کلّیه و دمنه بهرامشاهی بر آثار بعدی
۳۴۴	سوم: مولانا حسین واعظ کاشفی و نگارش انوارسهبلی
۳۴۵	الف: بررسی زنده‌گی ملاحسین و معرفی آثارش
۳۵۲	۱- مقام علمی و ادبی:
۳۹۱	ب: نگارش انوارسهبلی
۴۰۰	۱- اهمیت این کتاب:
۴۰۳	۲- سبک نوشتاری:
۴۰۴	۳- ارزش ادبی:
۴۰۸	ج: دلایل نگارش انوارسهبلی
۴۱۴	د: جایگاه انوارسهبلی در روندهای تعلیم و آموزش
	فصل پنجم
۴۱۷	بررسی ویژه‌گی‌های هر دو اثر
۴۱۷	نخست: کلّیه و دمنه
۴۱۹	الف: ویژه‌گی‌های فکری و محتوایی
۴۱۹	۱- از لحاظ فکری:
۴۳۴	۲- از لحاظ محتوایی:
۴۴۷	ب: ویژه‌گی‌های زبانی
۴۴۸	۱- وجود نشانه‌های سبک قدیم:
۴۵۲	۲- کاربرد واژه‌ها در معانی خاص:
۴۵۴	۳- واژه‌ها و ترکیب‌های خاص فارسی دری:
۴۵۶	۴- واژه‌ها و عبارات عربی:
۴۵۹	۵- بعضی از ترکیب‌های مختص کتاب:
۴۶۱	۶- پاره‌یی ویژه‌گی‌های دستوری کتاب:
۵۳۸	ج: ویژه‌گی‌های ادبی

- ۱- توصیفات: ۵۴۱
- ۲- استشهاد به آیات قرآنی و اخبار: ۵۴۱
- ۳- تضمین اشعار: ۵۴۳
- ۴- تضمین امثله: ۵۵۰
- ۵- آرایش های سخن: ۵۵۱
- دوم: انوار سهیلی ۵۸۲
- الف: ویژه گی های فکری، موضوعی و محتوایی ۵۸۳
- ۱- از دید فکری و موضوعی: ۵۸۴
- ۲- از دید محتوایی: ۵۹۹
- ب- ویژه گی های زبانی ۶۲۳
- ۱- وجود نشانه های سبک قدیم: ۶۲۴
- ۲- کاربرد واژه ها در معانی خاص: ۶۲۵
- ۳- واژه ها و ترکیب های فارسی دری: ۶۲۶
- ۴- واژه ها، ترکیبات و عبارات عربی: ۶۲۸
- ۵- واژه های ترکی: ۶۳۰
- ۶- بعضی از ترکیب ها و عبارات مختص کتاب: ۶۳۱
- ۷- پاره یی از ویژه گی های دستوری کتاب: ۶۳۳
- ج- ویژه گی های ادبی ۶۱۳
- ۱- توصیفات: ۶۸۶
- ۲- استشهاد به آیات و احادیث: ۶۸۷
- ۳- تضمین اشعار و امثله: ۶۸۹
- ۴- آرایش های سخن: ۶۹۲

فصل ششم

- تحلیل و بررسی مقایسی هر دو اثر ۷۰۳
- نخست: وجوه شباهت های هر دو اثر ۷۰۳
- الف: شباهت های موضوعی ۷۰۴
- ب: شباهت های محتوایی ۷۰۶
- ۱- ابواب مشترک: ۷۰۷

- ۲- حکایت‌های مشترک: ۷۰۸
- ۳- استشهادات مشترک به آیات: ۷۱۳
- ۴- استشهاد به احادیث مشترک: ۷۱۴
- ۵- تضمین اشعار مشترک: ۷۱۴
- ۸- محلات مشترک: ۷۱۷
- ج: وجوه مشترک زبانی ۷۱۷
- ۱- استفاده از واژه‌ها، ترکیبات، عبارات و امثال عربی: ۷۱۷
- ۲- وجود نشانه‌های سبک قدیم در هر دو اثر: ۷۱۸
- ۳- کاربرد واژه‌ها و ترکیب‌های همسان زبانی ۷۱۹
- ۴- ویژه‌گی‌ها و ساختارهای مشترک دستوری: ۷۲۱
- ۵- ویژه‌گی‌های مشترک ادبی: ۷۲۴
- د: شباهت‌ها از لحاظ شکل ۷۲۴
- دوم: تفاوت‌ها و وجوه افتراق هر دو اثر ۷۲۸
- الف: از لحاظ موضوع و محتوا ۷۲۸
- ۱- از دید موضوع و مضمون: ۷۲۹
- ۲- از دید محتوا: ۷۳۱
- ب: از لحاظ شکل ۷۶۶
- ۱- تفاوت از نگاه شکل زبانی و ساختار دستوری: ۷۷۱
- ۲- تفاوت‌ها از دید ساختار و شکل ادبی: ۷۷۸
- نتیجه ۷۸۳
- پیشنهادها ۷۸۹
- مآخذ و منابع ۷۹۳

نظر استاد رهنما

من رساله علمی - تحقیقی "مقایسه کلیله و دمنه بهرامشاهی با انوارسهیلی کاشفی" را که محقق خادم احمد حقیقی نوشته، منجیث استاد رهنما به دقت مطالعه نمودم. موصوف کار خویش را با زیربنای مقدمه آغاز نموده که در آن طرح، هدف و مبرمیت موضوع به گونه‌ی بسیار واضح و روشن بیان گردیده است تا خواننده با نگاهی نخست بر اهمیت این موضوع آگاهی حاصل نماید. همین گونه فصل اول آن حاکی بر پیشینه موضوع بوده تا کارهای صورت گرفته در این راستا مورد ارزیابی و تحلیل قرار گیرد که نویسنده با چنین روش خواسته است، زمینه‌ی راه‌یابی بهتر پژوهش و تحقیق را برای خویش فراهم نماید و این اسلوب یکی از بهترین میتود تحقیق محسوب می‌گردد؛ زیرا مراجعه به آثار پیشین در ارزش‌مندی اثر علمی نهایت مفید پنداشته می‌شود که نامبرده با مراعات چنین موازات علمی بر سودمندی رساله خویش افزوده است.

فصل دوم آن مروری بر اوضاع سیاسی، اقتصادی و فرهنگی و تاریخی زمان نگارش هر دو اثر بوده که مقایسه و مقارنه آنها یکی از مهمترین کارهای علمی - تحقیقی محسوب می‌گردد؛ یعنی روابط سلطنت خاندان غزنوی و وضعیت دوران تیموریان نسبت به این دو اثر وزین قابل بحث و فحص بوده است که نویسنده با پشتکار و توانایی زیاد به شرح و تفصیل این موضوع به صورت علمی پرداخته؛ یعنی دید و نگرش تحلیلی خویش را به صورت منطقی و مستدل بیان کرده است که بسیار جالب و ارزشمند است.

فصل سوم آن، محتوی مراحل آغازین نثر نویسی و ادوار مختلف آن در زبان دری می‌باشد که در این فصل انواع نثر از نگاه شکل و محتوا بررسی گردیده است؛ همچنان حکایات که از زبان حیوانات (فیل) صورت گرفته نیز، با ژرف اندیشی خاص محقق، شرح و ایضاح شده است که بسیار سودمند و با اهمیت اندرین زمینه

نگریسته می شود.

فصل چهارم آن، مبین نگارش کلیله و دمنه و نگارش انوار سهبلی و زنده‌گی نامه مترجمین آنها بوده است که نگارش هر یک از این کتاب‌ها با مختصات شان به صورت مفصل و ارایه مثال‌ها بیان گردیده است؛ همچنان زنده‌گی نامه این مردان اندیشمند و توانا نیز به معرفی درآورده شده است، تا خواننده از حالات و نوسانات روزگار آنها اطلاع حاصل نمایند که تحلیل و گسترده‌گی این موضوع شایان قدر است.

فصل پنجم این اثر علمی که متضمن بررسی ویژه‌گی‌های زبانی و ادبی می‌باشد، بسیار گیرا و دلچسپ است، بدین معنا که ویژه‌گی‌های زبانی و ادبی این دو اثر مشهور که از نگاه زمانی نیز تفاوت و تباعد داشته، در تحلیل و مقایسه‌ی کار علمی نویسنده بسیار سودمند پنداشته می‌شود و نویسنده پس از تحلیل و ارزیابی با قبول زحمات فراوان به مقایسه و تقابل مختصات هر یک به صورت مستدل و ارایه امثله متفاوت پرداخته است و آن را می‌توان مشمول وندهای واژه ساز در کلمه‌های مشتق، مرکب و کاربرد واژه‌های عربی و ترکیبات آنها به گونه‌های متفاوت در این دو کتاب نشان داد که این کار بسیار دقیق و علمی صورت گرفته و از ارشمندی خاص بهره‌مند می‌باشد؛ بناءً دقت شان در بازیابی ویژه‌گی‌های نگارش این دو اثر، قابل قدر و تمجید است.

فصل آخر این رساله علمی - تحقیقی که نمایانگر تحلیل و بررسی همه‌جانبه این دو اثر ادبی و تاریخی می‌باشد، با دید عالمانه مورد تدقیق و تحلیل قرار گرفته است که این کار باز هم دلالت بر دقت نویسنده اثر می‌کند و موصوف در تشریح، تحلیل و تقابل این دو اثر از ژرف‌اندیشی خاص استفاده نموده و موضوع را با بیان رسا و مستدل برجسته ساخته است و از ارزش‌مندی علمی بهره‌ور و نهایت سودمند و به درد بخور است که با مطالعه متن این رساله علمی خواننده‌گان می‌توانند به ارزش و اهمیت تحقیق پی ببرند؛ در فرجام نگارنده از این کار پر‌محتوای علمی خود نتیجه

گیری بهتری ارایه کرده و موضوع را با پیشنهادهای مفید به پایان رسانده است. لهذا بادر نظر داشت مزایای این اثر علمی من محقق محترم خادم احمدحقیقی را مستحق ترفیع به رتبه علمی معاون سرمحقق می دانم، چاپ و تکثیر کتاب شان را پیشنهاد نموده و از خداوند متعال موفقیت های بیشتر شان را آرزو می نمایم.

سرمحقق شریف الله شریف

تقریظ

"مقایسه کلیله و دمنه بهرامشاهی با انوار سهیلی کاشفی" عنوان پروژه‌ی است که توسط محترم محقق خادم احمد حقیقی به پایان رسیده است، و اینک در جنب تقریظ دهنده‌ها، اینجانب نیز از سوی انستیتوت زبان و ادب دری، جهت ابراز نظر پیرامون این فراورده علمی توظیف گردیده‌ام، که بعد از مطالعه اثر دیدگاه خود را از این قرار ابراز می‌دارم:

کلیله و دمنه بهرامشاهی ابوالمعالی نصرالله منشی و انوار سهیلی مولانا حسین واعظ کاشفی، دو اثر منثور نامدار زبان دری اند که با تمثیل‌های سمبولیک و ارایه حکایات از زبان حیوانات (فییل)، از بدو پیدایش هر یک آن تا کنون، نقش بارز تعلیمی را به طرز موثر ایفا نموده‌اند. مقدرات تاریخی (پنچانتترا) یا (پنج تنتر) در سرزمین هند که منشأ کلیله و دمنه و انوار سهیلی می‌باشد، از ابتدا با هدفمندی تعلیم و آموزش پدید آمده و بر مبنای ضرورت تربیتی، قلمروهای وسیعی را پیموده و به برخی از زبان‌های ملل مختلف دنیا، ترجمه گردیده است. راه یابی این اثر با زبان پهلوی در خراسان زمین و نگارش آثار منظوم و منثور به زبان دری و ترجمه آن به زبان عربی و ترجمه مجدد آن به زبان دری در عهد بهرامشاه غزنوی، در مسیر پرفراز و فرود زمانه‌ها، سبب فراهم آیی آثار و ترجمه‌های متعدد در این زمینه گردیده است. از زمره این آثار، کلیله و دمنه بهرامشاهی و انوار سهیلی کاشفی، دو اثر ماندگاری است که هر یک آن به غنای فرهنگی و ادبی کشور ما افزوده‌اند.

انوار سهیلی که بر مبنای کلیله و دمنه بهرامشاهی نگارش یافته است، در جنب مرتبت رفیع و قدامت تاریخی کلیله و دمنه، جایگاه والایی را یافته و یکی از آثار گرانبهای تعلیمی دانسته می‌شود. در مورد این دو اثر بی‌بدیل که در دوران‌های متفاوت نثر دری به رشته تحریر درآمده‌اند، کار مقایسه دقیق و تفصیلی صورت

نگرفته بود. سرانجام این امر مهم به همت محترم حقیقی برآورده شد و او توانست اثر با ارزشی را در این زمینه رقم زند.

مطالعه این اثر نشان می دهد که نگارنده آن طبق پلان مطروحه قبلی، کار پژوهشی مفصل را در بخش های مختلف این پروژه پیگیری نموده و در فرجام توانسته است اثر سودمندی را فراهم نماید. اثر حاوی صفحه عنوان، فهرست مطالب، مقدمه، شش فصل، نتیجه گیری و پیشنهادها و ترتیب فهرست مآخذ و منابع می باشد. فهرست مآخذ نشان می دهد که پژوهنده در نگارش این پروژه از (۴۲۵) اثر داخلی و منابع خارجی بهره گیری نموده است.

نویسنده در روند تحقیق اصول و روشهای پژوهش علمی را رعایت نموده و مندرجات مطالب را به شیوه تحلیلی - مقایسی مورد مذاقه قرار داده است. وی با حوصله مندی به پویش ابعاد گونه گون موضوع و زوایای تاریک جزئیات مطلب پرداخته و توانسته است تسلسل منطقی میان موضوعات را، با اسلوب نگارش روان و شیوا، تأمین نماید.

من این پروژه علمی محترم خادم احمد حقیقی را قناعت بخش ارزیابی نموده و آن را برای ترفیع علمی وی از رتبه محقق به رتبه معاون سرمحقق کافی می دانم و به مقامات مسؤول اکادمی علوم چاپ و نشر آن را پیشنهاد می نمایم.

سرمحقق

سیدعلیشاه روستایار

تقریظ

پرداختن به داستانهای حیوانات در مشرق زمین گذشته طولانی دارد. گویا نخستین بار اینگونه داستانها در هند باستان نگاشته شد. پنجه‌تنرا از آن نوع داستانها به حساب میرود که توسط بیدپای به دستور دابشلیم فرمانروای بهارت تحریر گردید.

این کتاب از زبان سنسکریت به زبان پهلوی ساسانی در زمان خسرو انوشیروان توسط برزویه طیب ترجمه شد. سپس عبدالله بن مقفع آن را به زبان عربی ترجمه کرد و از روی همین ترجمه، ابوالمعالی نصرالله منشی در عهد بهرامشاه غزنوی آن را به زبان فارسی دری برگردانید و نام آن را کلیله و دمنه گذاشت که در حقیقت نام دو حیوان (شغال) است. نصرالله منشی در کتاب تغییراتی وارد کرد، بعضی مطالب را حذف کرد و ابیاتی از شاعران زبان دری را بر سیل استشهاد در آن وارد نمود و در نحوه فصول آن اندک تغییراتی آورد. کتاب کلیله و دمنه مورد توجه خواننده گان قرار گرفت و اهمیتش در میان مردم پیچید. در زمان امیر احمد سهیلی از امرای تیموریان هرات و به دستور او، حسین واعظ کاشفی بر اساس کتاب کلیله و دمنه، انوارسهیلی را نوشت. او نیز در ساختار کتاب و مقدمه و فصول آن بازنگری کرد. در زمان جلال الدین محمد اکبر از پادشاهان کورگانی هند، بر اساس انوارسهیلی، توسط ابوالفضل دکنی عیاردانش تحریر گردید.

این کتابها در مجموع بر مدار قصص حیوانات میچرخند و هدف اساسی آنها، عملکرد انسانها در تمثیل حرکات و سکناات حیوانات میباشد. این نوع داستانها که در غرب به نام "فیل" یاد میشود، به غرض پند و اندرز دادن انسانها و حل معضل های چالش برانگیز میان مردم در عصرها و زمانهای مختلف بوده است. کلیله و دمنه و انوارسهیلی نیز بر مبنای همین حقیقت به نگارش آمده اند. شکی نیست که میان این دو کتاب تباین هایی محقق است، به این سبب مقایسه آنها کاریست در خور توجه. برای انجام یافتن این مقایسه، انسیتوت زبان و ادب دری اکادمی علوم

مقایسه کلیله و دمنه بهرامشاهی با انوارسهیلی کاشفی

جمهوری اسلامی افغانستان، به محترم خادم احمدحقیقی وظیفه سپرد، تا جهت ترفیع به رتبه معاون سرمحقق، به این کار مهم دست یازد و سرانجام به نوشتن کتابی به نام "مقایسه کلیله و دمنه بهرامشاهی با انوارسهیلی کاشفی" توفیق یافت. این اثر علاوه بر مقدمه شامل شش فصل است بدین ترتیب:

فصل اول: نگاهی به پیشینه موضوع.

فصل دوم: اوضاع سیاسی، اقتصادی و فرهنگی دوران نگارش کلیله و دمنه و انوارسهیلی.

فصل سوم: نثر پارسی دری، ادوار و انواع آن.

فصل چهارم: نگارنده های کلیله و دمنه و انوارسهیلی.

فصل پنجم: بررسی ویژه گی های هر دو اثر.

فصل ششم: تحلیل و بررسی مقایسی هر دو اثر.

در فرجام نتیجه گیری و پیشنهادها و مآخذ و منابع آمده است.

قابل یادآوریست که هر یکی از فصل های شش گانه این اثر تحقیقی، مدیل به عناوین فرعی می باشد که با عنوان های اصلی پیوند اورگانیک دارند و در اتمام و اکمال کل موضوع مؤثر اند.

با آنچه گفته آمد، اثر تحقیقی محترم محقق خادم احمدحقیقی دارای مواصفات ذیل است:

انتخاب و تسجیل موضوع از مبرمیت برخوردار است.

اثر از لحاظ شیوه نگارش دارای مزیت خوب میباشد.

مزایای تحقیق خوب و معیاری در آن دیده میشود.

از مآخذ و مراجع با اعتبار استفاده شده است.

تقریظ

اثر میتواند مبتنی بر شرایط اکادمی علوم، به حلهٔ چاپ آراسته شود. بنابراین میتوان گفت که این اثر برای ترفیع به رتبهٔ معاون سرمحقق، مناسب و موافق میباشد.

پوهاند دكتور

عبدالقيوم قويم

تقریظ

به نام آفریدگار یکتا و بی همتا

در پاسخ به نامه مورخ ۱۳۹۵/۱۲/۹، معاونیت محترم علوم بشری احتراماً چنین می نگارم:

مقایسه و مقارنه آثار و فراورده های ارزشمند علمی - ادبی نویسنده گان معروف، یا کاوش و پژوهش در باب وجوه تشابه و تباین درونمایه کتب و پرداخته های ادبی - هنری، امریست دشوار و مستلزم تعمق بسیار که شماری از خامه پردازان و پژوهشگران؛ هر از گاهی به این گونه تجسس ها و برابرگذاری ها دست یازیده اند. اکادمی علوم افغانستان منحیث عالیترین نهاد و قافله سالار پژوهش های علمی - تحقیقی در این راستا، نیز فعالیت های مثمری را، انجام داده و روی دست دارد؛ چنانکه انسیتوت زبان و ادب دری، مرکز زبانها و ادبیات، مطابق پلان دورنمایی خویش مقارنه و مقایسه دو اثر معروف و ارزشمند: کلیله و دمنه ابوالمعالی نصرالله منشی و انوار سهیلی مولانا حسین واعظ کاشفی را، جهت ترفیع به رتبه علمی معاون سرمحقق به محترم خادم احمد حقیقی یکتن از اعضای فهیم و جوان انسیتوت تصویب نمود که موصوف موفقانه آن را، به پایه اکمال رسانید.

محترم حقیقی مطابق با معیارهای پژوهش علمی در مقدمه کتاب از مبرمیت گزینش موضوع و اهمیت هر دو اثر یادشده در میان آثار داستانی و تمثیلی منظوم و مثنور سخن گفته، سپس روش، ضرورت و هدف و غرض تحقیق و مسایلی را، که روی آن تفحص صورت گرفته، برجسته ساخته است، تا خواننده با یک چشم انداز کوتاه به داشته های کتاب، آگاهی یابد.

پژوهشگر پرتلاش، در نخستین فصل با حوصله مندی قابل وصف پیشینه موضوع را، در یک تکامل تکوینی و تسلسل منطقی به گونه مفصل و مشرح وضاحت داده است.

بحث و بررسی روی مسایل سیاسی، اقتصادی و فرهنگی زمان نگارش کلیله و دمنه و انوار سهیلی فصل دوم اثر حاضر را، تشکیل می دهد که نویسنده رخدادهای و حوادث را، طور سیستماتیک مورد تحلیل و بررسی قرار داده و اثرات مثبت و منفی واقعات را، بالای فرهنگ آن برهه وضاحت داده است.

در فصل سوم اثر، محقق گرامی با تأمل و تحمل به توضیح و تشریح ادوار نثر فارسی، گونه های مختلف نثر نویسی در آن محدوده زمانی، آثاری که در این دوره عرض وجود کرده اند، توأم با شرح حال و زنده گی نامه ابوالمعالی نصرالله منشی و مولانا حسین واعظ پرداخته، گوشه های مبهم مسایل را، روشنی بخشیده است.

چهارمین فصل پروژه هم اختصاص دارد، به معرفی آثار و تألیفات دیگر هر دو نویسنده به غیر از کلیله و دمنه و انوار سهیلی، نمونه نثر هر کدام با سبک نویسنده گی، ویژه گی های نگارش و ارزش هنری ادبی این فراورده ها با سیر تاریخی کلیله و دمنه نویسی و ترجمه های منظوم و مثنوی که از این دو کتاب صورت گرفته است.

در فصل پنجم پروژه، محقق سعی ویژه گی های فکری و محتوایی و ادبی و زبانی هر یک از آثار مذکور را، به تحلیل و بررسی گرفته و پیرامون هر یک طور مفصل معلومات ارائه داشته و ضمناً حرف هایش را، با دلایل و براهین مقنع به کرسی نشانده است.

آقای حقیقی در فرجامین فصل اثر که اساسی ترین بخش این پروژه علمی را تشکیل می دهد، به مقایسه و برابر گذاری هر دو کتاب پرداخته و با ژرف نگری تمام، داشته ها و محتویات کلیله و دمنه و انوار سهیلی را، به محک دانش و میزان خرد، سبک سنگین نموده، وجوه تشابه و افتراق آنها را، سنجش و پیمایش کرده است.

در مجموع میتوان گفت که:

شیوه نگارش اثر ساده، روان و مطابق به طرز نویسنده گی معاصر می باشد.

افزون براینکه در تکمیل کتاب از (۴۲۵) منبع و مأخذ با اعتبار استفاده شده، ترتیب و تبویب فصول و مفردات آن نیز، موافق با موازین و معیارهای علمی - پژوهشی صورت گرفته است.

تحلیل و تفسیر مسایل و موضوعات مستند، منطقی و مستدل هستند. موضوع در ساحت تحقیقات علمی از مبرمیت تام برخوردار بوده و یک دست آورد مغتنم به حساب می آید.

من در حالی که اکمال این پروژه را، جهت ترفیع از رتبه محقق به رتبه علمی سرمحقق موجه و بسنده می دانم، چاپ و تکثیر آن را، نیز به مقام محترم شورای علمی اکادمی علوم پیشنهاد و موفقیت های بیشتر نویسنده را، از بارگاه ایزد منان استدعا دارم.

سرمحقق شاه محمد مصلح

مقدمه

کلیده و دمنه، یکی از آثار مهم داستانی و تعلیمی جهان بوده که از بدو نگارش آن زیر عنوان پنچانتترا در هند تا کنون، به بیشتر از صد زبان زنده جهان ترجمه و بازنویسی شده است. این کتاب گنجینه‌ی است، دُر افشان که افق نگرش خواننده بصیر را در ساحت علوم سیاسی و اجتماعی به حد اعلا، ارتقاء می‌بخشد، با تأمل در این کتاب، هر کسی در حد بضاعت خود، پند و اندرز فرا می‌گیرد و از عاقبت اعمال خود و دیگران آگاهی می‌یابد.

بر خلاف آنچه بعضی‌ها تصور می‌کنند، این کتاب بازی با الفاظ و واژه‌های ادبی نیست؛ بلکه از رموز حکومتداری تا رموز برخورد با حاکمان را در قالب تمثیل‌های شیرین به خواننده تعلیم می‌دهد، پندها و نصایح این کتاب از استراتژی‌های پیچیده سیاسی تا عرف همزیستی مسالمت‌آمیز را با استدلال و تمثیل بیان می‌کند. سخن‌های شیوا و جذاب و معقول را از زبان دوست و دشمن جاری می‌سازد؛ عواقب هر عملی را مبرهن می‌کند.

کلیده و دمنه عاقبت هر پندار و کرداری را به بهترین وجه ممکن مستند کرده و سرانجام هر یک را برای بشریت ترسیم می‌نماید، راه و روش برخورد با متخاصمان قدرتمند را از دریچه تفکر و یافتن راهکار ساده و کم‌هزینه بدعت می‌نمایاند. آدمی را از تعجیل در تصمیم و تندخویی و سوءظن بر حذر می‌کند. راه و رسم دوست-یابی و وفای به عهد و عاقبت بی‌خردی و خیانت و پلشتی را تجربه حیات انسان می‌سازد.

هنر تلقینات در تمثیل‌های به کار رفته، شاهکاری است که مانع نسیان خواننده از انتخاب صراط مستقیم می‌شود و برای اتخاذ راه صواب، ناصحی ممتد، مستمر و متصل به پندار و کردار و گفتار نیک وی می‌گردد؛ سه اصلی که خلاصه اصول همه ادیان را در بر می‌گیرد و انسان را به انسانیت و فراسوی آن، رهنمون می‌سازد. پس

بدون شک باید بگوییم کلیله و دمنه از خزاین علوم انسانی است و خواندن و تأمل در نصایح آن بر همه‌گان لازم است.

با توجه به این امر بوده که داستان‌های یادشده مورد توجه گسترده هم در سطح منطقه و هم جهان قرار گرفته و به زبان‌های گوناگون ترجمه شده و تا امروز در هر گوشه و کنار جهان، توجه خواننده‌گان بسیاری را به خود معطوف داشته است؛ حتا به باور برخی پژوهشگران عرصهٔ ادبیات، همین تعدد ترجمه‌ها و تمایل گسترده به این کتاب، سبب به میان آمدن رشتهٔ ادبیات تطبیقی در پژوهش‌های ادبی شده است. داستان‌های کلیله و دمنه، برای نخستین بار، در زمان حکمروایی ساسانیان از هند به آریانا انتقال یافت و به زبان پهلوی ترجمه شد که ترجمهٔ عربی کلیله و دمنه، نیز از روی همین نسخه صورت گرفت.

این کتاب، برای بار نخست، در دورهٔ سامانیان توسط ابوالفضل بلعمی وزیر دانش‌پرور این دودمان، به نثر برگردان و سپس توسط شاعر نامدار این دوره "رودکی" به نظم درآورده شد. از آن زمان تا کنون ترجمه‌ها و بازنویسی‌های فراوانی از این داستان‌ها هم به نثر و هم به نظم در زبان دری صورت گرفته که البته پرمایه‌ترین و برازنده‌ترین آنها "کلیله و دمنهٔ بهرامشاهی" تألیف ابوالمعالی نصرالله منشی و انوارسهیلی نگارش "ملاحسین واعظ کاشفی" می‌باشد.

این دو کتاب، از آوان نگارش مورد توجه مجامع علمی، ادبی و زبانی بوده است؛ چنانکه تا امروز با حفظ این جایگاه خود، در اکثر مساجد، مدارس و مراکز تعلیمی به عنوان کتاب ممتاز روایتی درسی که مفاهیم و مضامین ارزندهٔ تعلیمی و آموزشی در ورای داستان‌های آن نهفته است، مورد توجه و استفاده می‌باشد.

افزون بر این، بیشترین بازنویسی‌های صورت گرفتهٔ منظوم و منثور از داستان‌های کلیله و دمنه در زبان دری، از روی این دو اثر صورت گرفته و حتا بیشترین ترجمه‌های غربی و پاره‌یی از ترجمه‌های عربی و هندی کلیله و دمنه،

به صورت مستقیم و غیر مستقیم یا از روی نسخه کلیله و دمنه بهرامشاهی و یا انوارسهیلی کاشفی انجام شده است.

بنابراین، هرگونه پژوهش و تفحص پیرامون برجسته سازی ویژه‌گی‌های این دو اثر مهم روایتی خالی از ارزشمندی نیست. از جمله این کاوش‌ها و پژوهش‌ها، یکی هم مطالعات مقایسه‌ی هر دو اثر می‌باشد. مقایسه کلیله و دمنه با انوارسهیلی که هر دو دارای برخی ویژه‌گی‌های زبانی، ادبی، محتوایی و شکلی می‌باشند، افزون بر برجسته‌سازی پاره‌یی از نکات ادبی و زیبایی شناختی هر دو اثر، در تدوین دستور جامع تاریخی زبان فارسی دری، بررسی‌های متن‌شناسانه و شناساندن جایگاه زبانی، ادبی و فکری انوارسهیلی نسبت به کلیله و دمنه نیز، بسیار با اهمیت است.

اهمیت تحقیق: کلیله و دمنه بهرامشاهی از جمله اولین کتبی است که به سبک نثر فنی نگاشته شده و مستقیم و غیرمستقیم از جهت سبک، از نظر شیوه داستان نویسی، پردازش‌های ادبی و تقلید از مضامین و معانی، مورد توجه نویسندگان بسیاری از جمله ملاحسین واعظ کاشفی در نگارش انوارسهیلی بوده و مورد تقلید فراوان وی قرار گرفته است.

با توجه به این امر، در این اثر علمی، ویژه‌گی‌های زبانی، ادبی، شکلی، فکری و محتوایی کلیله و دمنه با انوارسهیلی از جهات مختلف بررسی شده است.

از آنجایی که کلیله و دمنه از آثار ماندگار نثر فنی دری است، ویژه‌گی‌های زبانی، ادبی، فکری و محتوایی آن از نظر تحقیق و پژوهش در خور توجه بوده و انوارسهیلی نیز که تحریر دیگری از این اثر است، از ویژه‌گی‌های مهم زبانی، ادبی و فکری برخوردار می‌باشد.

در این پژوهش، ضمن مقایسه ویژه‌گی‌های زبانی از قبیل کیفیت جمله‌ها، ساختارهای فعلی، صفت، قیود، نشانه‌های ساختمانی، وندها و سایر عناصر دستوری، تلاش به عمل آمده، تا شگردها و آرایه‌های ادبی و مفاهیم فکری و رویکرد شکلی

هر دو اثر با هم مقایسه و یافته‌های به دست آمده، مورد تحلیل قرار گیرد.

مبومیت تحقیق: ضرورت و نیاز تحقیق در این زمینه به سببی مبرم پنداشته می‌شود که شناخت ساختارهای زبانی، ویژه‌گی‌های ادبی، ساختاری و فکری از دیدگاه‌های مختلف دارای اهمیت و ارزش خاصی می‌باشند؛ همچنین آگاهی از تغییرات زبانی و پردازش‌های ادبی و فکری می‌تواند، در روشن ساختن زوایای پنهان زبان و بهره‌گیری از آن در زبان امروز با توجه به این نکته که زبان دری امروز معروض به تحول و مورد تهاجم واژه‌گان بیگانه قرار دارد، کمک نماید.

انوارسهبلی گونه دیگری از کلیله و دمنه بوده و از نظر زبانی، فکری، ادبی و محتوایی با کلیله و دمنه مشترکات زیادی دارد، اما بادر نظر داشت اینکه انوارسهبلی کاملاً شناخته شده نیست و با توجه به نکات تباین و افتراقی که بین هر دو اثر موجود می‌باشد، انجام این پژوهش ضروری به نظر می‌رسد و نیاز دیگر این پژوهش، مقایسه ویژه‌گی‌های زبانی، فکری، ساختاری و ادبی و همچنین معرفی بیشتر هر دو اثر و نویسنده‌گان آن است. مسلماً شناخت ساختار و ویژه‌گی زبانی و ادبی متون کهن و استفاده از آن در ادب معاصر، از نیازمندی‌های قطعی رشته زبان و ادبیات پارسی دری، محسوب می‌شود.

هدف تحقیق: هدف از انجام این تحقیق در گام نخست، امکان مقایسه زبانی، ادبی و ساختاری هر دو اثر می‌باشد، افزون بر آن، در پی آنیم، تا مخلوطی از ویژه‌گی‌های زبانی، ادبی و ساختاری هر دو ترسیم گردد، تا بعداً بتواند در تدوین دستور جامع تاریخی و فرهنگ مفصل ادبی فارسی دری مورد استفاده قرار گیرد و نیز، جایگاه زبانی، ادبی و شکلی انوارسهبلی نسبت به کلیله و دمنه روشن شود.

طرح پرسش‌های این تحقیق را می‌توان قرار ذیل برشمرد:

- ۱- ویژه‌گی‌های زبانی و ساخت دستوری از قبیل کاربرد وندها، نشانه‌های ساختمانی، صفات، قیود، فعل و ساختار جمله‌ها در کلیله و دمنه و انوارسهبلی چه-

گونه است؟

۲- شگردها و جایگاه ادبی هر دو اثر چه گونه بوده و ساختار هر دو اثر از دید زیبایی شناختی بدیعی و بیانی چگونه می باشد؟

۳- ویژه گی های ساختاری و فکری هر دو اثر چیست؟ و چه شباهت ها و افتراق های از لحاظ ساختاری و موضوعی در دو اثر یاد شده دیده می شود؟

فرضیه تحقیق: اثر پژوهشی حاضر با این فرضیه تدوین شده که انوارسهیلی هر چند بازنویسی از کلیله و دمنه بهرامشاهی بوده و در ساختار و محتوا، تا حدی زیر تأثیر ساختارهای زبانی و پرداخت های ادبی و موضوعی این کتاب می باشد، اما وجوه افتراق و تفاوت های گسترده یی از تمام جهات (زبانی، ساختاری و تا حدی فکری) نیز بین هر دو اثر موجود است.

روش تحقیق: در انجام این پژوهش، از نوع تحقیق کتابخانه یی با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی - مقایسی به بررسی، شرح و بیان داده ها پرداخته شده است. هر چند در نوشتار این اثر، از منابع بسیاری استفاده صورت گرفته، اما در بیشترین موارد به متن هر دو کتاب "کلیله و دمنه و انوارسهیلی" استناد شده است.

در این پژوهش روش کار به این صورت بوده که تحقیق یاد شده در کل به شش فصل تقسیم گردیده و مطالب مربوط در چارچوب آنها مورد پژوهش و تحقیق قرار گرفته اند.

پس از پایان مباحث، یافته ها مورد تحلیل و برابرگزاری قرار گرفته، از تحقیقات به عمل آمده نتیجه گیری جامع صورت گرفته و با توجه به نتایج به دست آمده، پیشنهاد های لازم و مناسب ارایه گردیده است.

در اخیر برای اینکه خواننده کتاب در صورت لازم بتواند به منابع دسترسی داشته باشد، فهرست کاملی از منابع مورد استفاده در این اثر ارایه شده و در صفحات پایانی کتاب رقم خورده است.

در پایان لازم می‌دانم که از جناب محترم سرمحقق شریف‌الله شریف عضو علمی انستیتوت زبان دری مرکز زبان‌ها و ادبیات اکادمی علوم که رهنمایی این رساله علمی را عهده‌دار بودند و با وصف مصروفیت‌های علمی و وظیفه‌ی شان همواره به پرسش‌های مطروحه‌ام پاسخ مثبت داده و در کار تحقیق، تحریر و تدوین این رساله، با ارائه مشوره‌های سودمند شان بنده را همکاری نموده و در این راستا از هیچ‌گونه سعی و کوششی دریغ نورزیده‌اند، اظهار سپاس و امتنان نمایم.

و من الله التوفیق